

Dragan Bošković

BOLESTI TRANZICIJE

(Slobodan Vladušić: *Na promaji*, Agora, Zrenjanin, 2007. i *Portret hermeneutičara u tranziciji*, Dnevnik, Novi Sad, 2007)

Kada zavirite u biografske beleške autora knjiga *Na promaji* i *Portret hermeneutičara u tranziciji*, iznenadiće vas njegova biografska metamorfoza. Od prve knjige, koja nas obaveštava da je Vladušić „kritičar, ponekad i prozaista“, do druge koja svedoči da „piše studije“; zagonetka iz *Portreta* da objavljuje „eseje o raznorodnim kulturnim fenomenima (...) u vodećim dnevnim i nedeljnim listovima u Srbiji“ odgonetnuta je, delimično, u biografskoj noti uz *Na promaji*: „pisao kritike savremene srpske proze za *Politiku*“. Da li je pisao, da li piše, kako žanrovski odrediti njegove tekstove (eseji ili kritike?), zašto su „vodeći“ listovi, iako su se u međuvremenu umnožili, ostali neimenovani, podaci su koji zbunjuju čitaoca jer više ne zna da li ima posla sa istom osobom. Šta se zapravo dogodilo sa Slobodanom Vladušićem od jedne do druge knjige objavljene iste godine? Progresija bolesti tranzicije ili ozdravljanje od njenih bolesti? Od žanra? Institucija? Pisanja? Od sebe?

Simptom da Vladušić svoje tekstove objavljuje u vodećim dnevnim i nedeljnim novinama kao da samog autora izbacuje negde izvan tranzitornih kompleksa vremena u kojem piše ili ga, možda pre, mnogo dublje uranja u njih. Društveno arbitrarna mesta za formiranje književnog ukusa Vladušića ubacuju u orbitu svih opsesija i patologija srpske književnosti, a pred nas postavljaju portret kritičara koji se bori sa sopstvenim senkama u književnosti, „svetskoj hermeneutičkoj zajednici“, društvu, čime njegove knjige postaju knjige o njemu samom, o njegovoj upletenosti u sistem (moć, diskurse, institucije) i njegovim snovima o otporu. Pošto je nemoguće misliti književnost bez samorazumevanja svojih hermeneutičarskih predispozicija, Vladušićev automat tako postaje mit o savremenoj srpskoj kritici/ literaturi, a biti *svoj* u kovitlacu vremena nemogući je zadatak koji je, opominje Vladušić, postavljen pred svakog savremenog kritičara. Figura kritičara u tranziciji (*Na promaji*) i figura hermeneutičara u tranziciji (*Portret hermeneutičara u tranziciji*), uz delikatan razvoj bolesti i umnožavanje jetkosti, komplementarne su. I pred jednog i pred drugog postavlja se dilema kako misliti haotičnu strukturu (srpske) književnosti danas, (srpsku) književnu tradiciju, kulturološke strukture, teorijsko pomodarstvo. Smeštajući i sebe i literaturu i kulturu u zamke – Fondacija i Tržišta, proizvodnje političko i književno korektnih ideja i mogućih subverzija, pristanka na kompromis, odsustva stava i beskompromis, negiranja i rehabilitacije tradicije, pisca/ kritičara bez svoje volje, sa interesom, sa korektnim temama – Vladušić ograđuje kosmos u kojem su, ako se tako uopšte mogu nazvati, prostori „slobode“ sve teže dostupni.

Pokušavajući da se ne „proda“ iako se „prodaje“, ne dekonstruišući centre moći koji ih ekonomski i medijski podržavaju, savremena srpska literatura i njeni kritičari, ukoliko žele da naprave otklon, trpeći u sadašnjosti čekaju neka bolja vremena ili se pozivaju na vred-

nosti prošlih vremena. Za Vladušića su Kiš i Pekić autori u odnosu na koje se isprobava literarno-poetičko-etička izdržljivost savremene srpske literature, pa nije slučajno da, kao za Kiša, za Pekića, i za njega „književnost, dobra književnost, tako je u svojoj srži demokratska“, „Književnost je otuda verovatno poslednji prostor slobode“, „mesto gde se ujedinjuju estetika i etika“. U tekstovima koje tumači, Vladušić, međutim, ne dozvoljava poststrukturalističkoj hermeneutici – kao stvorenoj za tranziciona vremena – da se razvije do krajnjih konsekvenci i sistem podrije do kraja. On, naime, poigravanje kulturnim i poetičkim znakovima ili diskurzivnu lišenost egzistencijalnog uporišta, vraća u domen teleološkog poimanja literature, podupirući ga modernističkom svešču, modernističkom logikom literature, kulture, politike. Pošto u svojim knjigama opisuje inkubatorski duh, literarnu okamenjenost/ utamničenost (idejama, teorijama, poetikama, diskursima, političko-istorijskim polovima, itd.), on istovremeno odvaja i modernističke estetske teritorije kao slobodnu zonu „promaje“, što je za Vladušića zalag jedne bolje budućnosti. Da li je Vladušićev utopijski optimizam održiv? Nije li nas Fuko, razvijajući svoju koncepciju moći od *Nadzirati i kažnjavati* do *Istorije seksualnosti*, opomenuo da su subverzivni diskursi, pa među njima i literatura, mnogo dublje od ostalih institucionalnih diskursa upleteni u mrežu moći, iz čega proizilazi da nas moć najintenzivnije obuzima i (oba)vezuje baš posredstvom „slobodnih“ diskursa. Gde su, dakle, zidovi naših inkubatora: u Tržištu, Fondacijama, Vremenu, Tranziciji, Politici, Naoružanju ili, fukoovski podlo, u literaturi.

Iako iz centra, Vladušićev glas dopire sa margine, on premešta polove svoga glasa, u srpskoj literaturi tražeći suptilne neuralgična poetička mesta sa kojih se ona vidi obasjana drugačijim svetlom. Vladušić pronalazi dve-tri „nestabilne“ tačke diskursa koji čita i od njih polazi, svoje dokazne procedure ne komplikujući naučno pedantnim ili deskriptivnim prezentovanjem problema kojima se bavi. Zato njegovu metodološku poziciju treba tražiti negde iza, u nadmoći njegovog spekulativnog prodora, u izmeštanju u tranziciju epoha, poetika, ideja. Odvlačeći ih – što može samo talentovan tumač – do društveno-političkih modela i kulturnih stereotipa, Vladušić nalazi prostor da ode još dalje, toliko daleko ne bi li, opet modernistički, opet utopijski, obuhvatio, iako odavno raspadnutu, celovitu sliku sveta, tražeći, „jedno polje u kome se bar na trenutak pre nego što se slika raspadne, mogla sagledati celina, u kome bi glas bio upućen svima“. A taj glas, zapravo, pripada piscima, ali i kritičaru, koji jedini mogu da stabilizuju rasprsnuti horizont vremena.

Knjiga *Na promaji* opisuje, pre svega, tranziciju pisca od nekadašnjeg *Homo poeticusa* do današnjeg *Homo politicusa*, sa svim konsekvencama ovog „prelaza“, od zanemarivanja ili izlizanosti postmodernističke opsesije poetikom do neorealističke opsesije „stvarnošću“, jer „najdramatičnije promene u srpskoj post-postmodernoj književnosti više se nisu događale na planu poetike već na planu odnosa moći i književnosti“. Korak dalje od „mlade srpske proze“, Vladušić vidi poetički konsenzus povratka referentu *mlađe srpske proze*, od hiperrealizma do pop-realizma, fabuliranje, rehabilitovanog čvrstog/ labavog subjekta, komplekse stvarnog, realeme koje su nešto više/ drugo od fikcije itd. „Napukli zidovi biblioteke“, najdalekosežniji tekst *Promaje*, obeležava ove poetičke/ epohalne konvergenције, da bi se u narednim tekstovima ispitali problemi umreženosti Tržišta i Fondacija („Srpska književnost for sale“), ili preko „odgovora“ na Vasovićevu knjigu o Kišu problem neograničenosti identiteta nacionalne književnosti („Šta je to srpska književnost?“). Tek-

stom o Basarinoj *Fami o biciklistima*, Vladušić aktivira romantičarsko nasleđe srpskog postmodernizma i definitivnu „pobedu“ i „ograničenja“ postmodernističkog diskursa (nesigurnost, nejasnoću, proizvodnju istorijske slike sveta, odsutni referent, intertekst, itd.), da bi tekstem o Živkovićevom *Mostu* ovoga autora pretenciozno stavio uz bok Kafki ili Andriću, *nije jasno zašto*, pa zato neka ovde bude sa drugačijom semantikom zapisano ono što na kraju Vladušićevog teksta o Živkoviću već piše: „Odgovor će znati naša deca“.

Treći deo *Promaje*, tridesetak kritika, nisu samo ilustracije Vladušićevih stavova iz predgovora, koliko dokaz istrajnosti njegovog kritičkog angažmana i hermeneutičkog uzrastanja. U ovim kritikama, možda jedinima na srpskom kritičarskom tržištu koje zaista vrede, jasno se vidi Vladušićev kritičarski karakter, pronicljivost i erudicija, sluh za različite poetike i ideje (etičke probleme literature, smisao literarnog angažmana, jezičke barijere, satiru, parodijske otklone, žanrovske igre, oslobođenje od biblioteke, „humanističku književnost“, sumnju u istorijsko znanje, itd.), i, iznad svega, kritičarska odgovornost. Iako na popisu autora i knjiga postoje i oni na koje – lično – nikada ne bih ni obratio pažnju, niti dozvolio da mi se uopšte motaju po glavi (izuzimanjem polupisaca i poluknjiga možda bi srpski kanon dobio na težini), Vladušić na ovako delikatnom zadatku ostaje veran sebi, veran visokoj literaturi, ne dozvoljavajući desakralizaciju i profanizaciju srpske književne tradicije, pad u populizam, kič, trač, s druge strane, opet, pokazujući suptilnost kada neko delo treba podržati i delikatnost kada pojedine pseudovrednosti treba osporiti, zbunjujući nas kada je prema pojedinim autorima u kritikama oštar, dok u „panoramskim“ tekstovima podvlači njihove kvalitete.

Portret hermeneutičara u tranziciji, knjiga u kojoj kritičar doživljava „preobražaj“ u hermeneutičara, sadrži niz književno-istorijskih hermeneutičkih zahvata. Suverenost u tumačenju, originalnost u uvidima, Vladušićevu knjigu stavlja u red najboljih književno-teorijskih studija koje nam se nude. Njegov „preobražaj“, opet, znak je sve intenzivnijeg osećaja čak egzistencijalne usamljenosti i sve snažnijeg jeda, uzrokovanog pozicijom hermeneutičara danas, razapetog između JA i pop-teorija, „lakoće“ znanja i hermeneutičke mode. Borba za „hermeneutičarsku individualnost“ postaje tako Vladušićev glavni zadatak: nezavisnost – o kojoj on uporno ponavlja kao da govori jedino sebi samome – Vladušić zahteva i od pisca i od sebe. Njegov zadatak jeste da to i potvrdi, pa zato i bira svoju hermeneutičku sabraću (Auerbah, Benjamin, Said) koja će mu ponuditi alibi. Za razliku od deklarativnog, mnogo jasnije artikulisan otpor (razlika, samoća, nepripadanje) nalazi se u Vladušićevim smelim otkrićima i prodornim uvidima u književno-istorijski materijal koji je ogradio za svoja istraživanja, gde, u hermeneutičkom „međuprostoru“, on pronalazi „prijatelje iz prošlosti“. Promene u diskurzivnim teritorijama Andrića ili Piščevića, kočenje percepcije kao Pekićev zalag futurističkog postmodernizama, metamorfoze identiteta subjekta/urbaniteta u *Romanu o Londonu*, samo su neki od problema sa kojima se Vladušić obračunava. Svaki od njegovih radova nije samo vođen decentriranim pogledom, „napadom“ sa margine, sa ivice diskursa ili kulture, koliko je usmeren mnogo kompleksnijem prevrednovanju znanja o literaturi, kulturi, istorizaciji mišljenja.

Iza svih metodoloških i hermeneutičkih nastrojenja Slobodana Vladušića skrivena je retko inspirativna i retko dramatična radost čitanja, nepresušnost života u čitanju, tumačenju, postojanju u kulturi, zanos idejama. Mešajući biografsko i parabiografsko, fikciono i

kulturološko, filozofsko i književno-teorijsko, Vladušićevi tekstovi zavode i iznenađuju koliko, baš zato što je to nebitnije, više nije važno o čemu govore. Pred nama iskrsavaju najrazličitiji problemi identiteta srpske literature, problemi politike književnosti i politike uopšte, anegdote iz voza Subotica-Novi Sad, boravka na „blaženim konferencijama u inostranstvu“ ili Vladušićevog angažovanja na fakultetu. Ostaje jasno da – iako egocentrično/ poluironično svojim „dvoličnim čitaocima“ savetuje: „čuvajte ovu knjigu“, ove knjige – kritičar hoće da nam sugerise da, i pored svog ushita hermeneutikom, čoveku ostaje isključivo melanholi-ja. Nositi mučninu, bolest, egoizam i altruizam, proračun i rizik, tumačiti ne samo ono što nas pogađa nego i sve ono što bismo želeli da u srpsku literaturu nikada nije kročilo, čini Vladušića kritičarom bez predznaka.

Ove dve izuzetno vredne knjige povlače demarkacionu liniju u odnosu na sve ono što se do/ pored Vladušića u književnoj kritici/ teoriji čita i nude figuru jednog novog hermeneutičara, jednog već „starog“ kritičara. Hermeneutičara koji se na književnoj ili kulturnoj, tačnije društveno-političkoj promaji prehladio ili koji je Promajom, kao fantazmagoričnim i humanističkim simbolom emancipacije, posednut. Bolest tako postaje ničeanski simptom zdravlja tumačenja, postojanja i neizlečivosti, u pozitivnom smislu, srpske literature i kulture. Vesele neizlečivosti koja – dok zajedno sa Vladušićem živim njegove/ svoje iluzije – raspiruje nadu da nikada nećemo ozdraviti od onog najboljeg, najsubverzivnijeg, najdalekosežnijeg i najutamničenijeg u nas, „što nas čini“, ne samo vladušićevski shvaćenim „građanima Evrope“, koliko građanima sveta: od srpske literature.